

Prof. dr hab. Agnieszka Gromkowska –Melosik
Zakład Edukacji Wielokulturowej i Badań nad
Nierównościami Społecznymi
Wydział Studiów Edukacyjnych
Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu

Poznań, 27.04. 2017

Recenzja dysertacji doktorskiej magister Marty Jurczyk, zatytułowanej
Konstruowanie dyskursu seksualności osób z niepełnosprawnością intelektualną w dramowych rekonstrukcjach nauczycieli i wychowawców
napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Lucyny Kopciewicz

W przedstawionej do recenzji dysertacji doktorskiej podjęto temat ważny i aktualny – dotyczący dyskursów seksualności osób z niepełnosprawnością intelektualną. Bez wątpienia kwestia ta zasługuje na uwagę, ponieważ pomimo powstawania licznych prac naukowych z tego zakresu, wciąż w sferze rzeczywistości pedagogicznej towarzyszy jej wiele kontrowersji i niedopowiedzeń. Niezależnie od uznawania prawa osób z niepełnosprawnością intelektualną do życia seksualnego przez dokumenty i konwencje międzynarodowe (Powszechna Deklaracja Praw Seksualnych), w życiu społecznym dominują stereotypy w tym zakresie. Seksualność osób z niepełnosprawnością intelektualną jawi się przy tym niekiedy wręcz jako dewiacyjna, niekontrolowana lub pozbawiona prawa do istnienia. W tym kontekście studium autorstwa mgr Marty Jurczyk dobrze wpisuje się w debatę toczącą się w szeroko rozumianych naukach społecznych i medycznych.

Istotą podjętych przez mgr Martę Jurczyk rozważań teoretycznych i ustaleń empirycznych jest (nie)zgodność deklaracji osób profesjonalnie zajmujących się osobami z niepełnosprawnością intelektualną z ich sposobami myślenia ujawnionymi

podczas sytuacji dramowej. W konsekwencji podjętych w dysertacji doktorskiej analiz Autorka wyłoniła dyskursy seksualności osób z niepełnosprawnością intelektualną ujęte w ramach: eugenicznej i podmiotowej. Rezultat analiz i rozważań zasługuje na pozytywną ocenę – w kontekście aspiracji Autorki do uzyskania stopnia doktora.

Problem badawczy podjęty przez mgr Martę Jurczyk jest bardzo szczegółowo analizowany przez naukowców na całym świecie. Przykładem mogą być publikacje, C. Albuquerque i inn., *Attitudes of health professionals towards sexuality of people with profound mental disabilities*, D. S. Evans, B. E. McGuire, E. Healy, S. N. Carley, *Sexuality and personal relationships for people with an intellectual disability. Part II: staff and family career perspectives*, Leena Kampalan i Yen Yi-Li, *Staff attitudes towards the sexuality of adults with an Intellectual Disability*, Rhea Young, Nick Gore, Michelle McCarthy, *Staff attitudes towards sexuality in relation to gender of people with intellectual disability: A qualitative study* lub jedno z klasycznych studiów w tym zakresie Barbary D. Rothenberg i Michaela J. Cohena, *An Assessment of Professional Attitudes Regarding the Sexuality of the Mentally Retarded*. Na gruncie polskim badania mgr Marty Jurczyk są kontynuacją rozważań Moniki Parchomiuk (*Postawy pedagogów specjalnych wobec seksualności osób z niepełnosprawnością intelektualną*).

Niewątpliwie autorka podjęła się tematu współcześnie bardzo istotnego, co oczywiście świadczy na jej korzyść. W ten sposób dysertacja mgr Marty Jurczyk wpisuje się w ogólnoswiatową debatę naukową dotyczącą problemu postrzegania przez profesjonalistów zajmujących się osobami z niepełnosprawnością intelektualną seksualności swoich podopiecznych. Z drugiej jednak strony fakt ten sprawia, iż decydując się na tytułowy obszar analizy naukowej doktorantka stanęła przed wyzwaniem poszerzenia jej o treści i konteksty dotąd nie analizowane.

W jaki sposób autorka poradziła sobie z tym wyzwaniem? Nie ulega dla mnie wątpliwości, że w swojej dysertacji mgr Marta Jurczyk wykazała się potencjałem intelektualnym w zakresie prowadzenia dyskursu naukowego oraz konstruowania narracji i prowadzenia badań. Jej praca wnosi wkład do podjętego przez nią pola

problemowego. Niezależnie jednak od mojej pozytywnej oceny dysertacji, jako recenzentka wskażę uwagi krytyczne, które w moim przekonaniu – w przypadku druku pracy – wzbogaciłyby ją o nowe konteksty i uporządkowały podejmowane wątki.

Recenzowany doktorat liczy 214 stron i jest podzielony na cztery rozdziały. Ponadto pracę opatrzone wstępem, zakończeniem oraz spisem literatury. Struktura rozdziałów jest logiczna i tworzy poprawną całość. Bibliografia składa się ze 192 pozycji cytowanych w pracy. Już ten spis literatury świadczy o erudycji Autorki i jej dobrej orientacji w podjętej problematyce. Pewnym mankamentem jest niepełne wykorzystanie literatury zagranicznej bezpośrednio dotyczącej analizowanego przez mgr Martę Jurczyk zagadnienia, szczególnie w kontekście jej łatwej dostępności w postaci plików cyfrowych /skanów w Internecie.

Przejdę teraz do omówienia i oceny poszczególnych rozdziałów.

Rozdział pierwszy dysertacji poświęcony jest opisowi kategorii kluczowych dla recenzowanej pracy: seksualności, ciała i niepełnosprawności. Wyodrębniono w nim trzy części, z których pierwsza stanowi opis historii seksualności przedstawiony na trzech stronach, w przypadku druku książki proponuję rozszerzenie tego fragmentu pracy. W tej samej części Autorka rekonstruuje problem seksualności w świetle wybranych teorii i nurtów z zakresu szeroko rozumianych nauk społecznych i humanistycznych. Rozpoczyna od psychoanalizy Zygmunta Frueda. Narracja jest tu logiczna i spójna, niestety w całości oparta o jedną książkę - "Społeczne tworzenie seksualności" autorstwa Stevena Seidmana. Szkoda, że doktorantka nie sięgnęła do ogólnodostępnych dzieł Zygmunta Freuda, lub chociaż do innych autorów analizujących jego sposób myślenia. Kolejnego kontekstu analiz seksualności dostarczyła teoria Karola Marksa, i w tym przypadku doktorantka uczyniła to za cytowanym już Stevenem Seidmanem. Trzecim analizowanym przez doktorantkę nurtem myślenia o seksualności jest feminizm, w jego wersji psychoanalitycznej - Nancy Chodorow oraz proseksualnej - Gayle Rubin. Szkoda, że i tutaj w

przeważającej mierze mamy do czynienia z analizą "z drugiej ręki". Ostatnią z rekonstruowanych teorii jest teoria konstruktywizmu społecznego.

W części drugiej rozdziału pierwszego Autorka dokonuje rekonstrukcji związku między ciałem a seksualnością w kontekście teorii: konstruktywizmu społecznego, koncepcji wiedzy-władzy Michaela Foucaulta, koncepcji Ervinga Goffmana oraz Pierre'a Bourdieu. Fragmenty te zostały napisane w sposób nie budzący zastrzeżeń pod względem merytorycznym, choć w moim odczuciu należałoby im nadać spójną linię narracji odwołującą się do kluczowego dla pracy problemu seksualności osób niepełnosprawnych.

Trzecia część omawianego rozdziału poświęcona została dyskursowi seksualności i niepełnosprawności w pedagogice specjalnej oraz swoistym ramom tego dyskursu: dehumanizacji i orientalizacji. Autorka słusznie wychodzi tu od zmian paradygmatycznych w tej dyscyplinie, które zdeterminowały sposób myślenia o osobach niepełnosprawnych, a w konsekwencji o ich seksualności. Trafne jest również odwołanie się do kontrowersyjnej, ale zakorzenionej już w refleksji nad seksualnością osób z niepełnosprawnościami - teorii crip (afirmującej kalectwo i seksualność tej grupy społecznej) autorstwa Roberta McRuera.

W tej części mgr Marta Jurczyk odwołuje się do uznanych autorytetów i ich rozważań, między innymi Stanisława Kowalika, Teresy Żółkowskiej, Amadeusza Krause, Ireny Obuchowskiej. Posługuje się również typologią postaw wobec seksualności osób niepełnosprawnych autorstwa B. Ludlow. Tę część pracy oceniam bardzo dobrze.

Podsumowując ocenę rozdziału pierwszego stwierdzam, że akceptuję poczyniony przez mgr Martę Jurczyk wybór teorii, z których jak sądzę, każda wnosi pozytywny potencjał do prób zrozumienia tytułowego problemu dysertacji. Bez wątplenia treść tego rozdziału świadczy o znajomości kontekstów teoretycznych podejmowanego zagadnienia.

Rozdział drugi dysertacji zawiera prezentację przyjętej metodologii, określonej przez doktorantkę mianem hybrydy metodologicznej.

Problem badawczy postawiony przez mgr Martę Jurczyk dotyczył konstruowania dyskursu seksualności osób niepełnosprawnych przez osoby

profesjonalnie zajmujące się nimi – pedagogów, wychowawców, terapeutów i przybrał on postać pytania:

Jakie dyskursy seksualności osób z niepełnosprawnością intelektualną są dynamicznie zaangażowane w sytuacjach dramowych zaangażowanych nauczycieli/terapeutów? (s. 82)

Problem ten, poza brakiem poprawności stylistycznej, nie do końca jest poprawnie sformułowany. Może lepiej byłoby sformułować go następująco: *Jakie dyskursy seksualności osób z niepełnosprawnością intelektualną ujawniły się podczas sytuacji dramowych, w których uczestniczyli nauczyciele/terapeuci?*

Z kolei towarzyszące mu problemy szczegółowe (np. „*Jakie siły w obszarze edukacji/terapii/rewalidacji mogą sprzyjać emancypacyjnej zmianie zidentyfikowanych dyskursów seksualności osób z niepełnosprawnością intelektualną?*”, s. 82) wydają się przynależeć do, w dużej mierze, innego problemu głównego.

Niezależnie jednak od nie do końca poprawnie sformułowanych problemów badawczych część analityczna jest napisana poprawnie pod względem merytorycznym, a narracja oraz interpretacje są tutaj bardzo udane. W przypadku druku książki proponowałabym zrekonstruować nieco treść tego rozdziału poprzez ponowną analizę relacji pomiędzy problemami badawczymi a treścią analiz i narracji w części wynikowej, które – co chcę podkreślić zdecydowanie – wnoszą istotny wkład do wiedzy na temat analizowanej kwestii.

Punktem wyjścia koncepcji badawczej była dla mgr Marty Jurczyk „metafora świata jako tekstu”, który, cytuję „już nie posiada mocy wyjaśniającej problemy z którymi boryka się współczesny świat. Szybkość zmian zachodzących we współczesnym świecie sprawia, że nurty postmodernistyczne (konstruktywizm, poststrukturalizm) zdają się pozostawać <<w tyle>> w stosunku do aktualności lokowanych w centrum zainteresowań badawczych (...). W takim kontekście zainteresowanie performatywnością i sprawczością jest jednym z sygnałów wyczerpywania się zwrotu interpretatywnego czy dyskursywnego jako dominującego w naukach społecznych” (s. 75).

Mam inne zdanie w tej kwestii. Uważam, że trudno przeciwstawiać konstruktywizmowi i poststrukturalizmowi, które są teoriami z zakresu myśli

społecznej kategorii performatywności czy sprawczości bowiem przeciwieństwem tych teorii w szerokim kontekście paradygmatycznym są teorie pozytywistyczne. Konstruktywizm i poststrukturalizm nie wykluczają praktyki upolitycznienia czy działania, wręcz przeciwnie, zakładając, że rzeczywistość nie jest uniwersalna lecz społecznie wytwarzana, dyskutują dynamikę pomiędzy zniewalającą strukturą a podmiotowością jednostki, która poprzez swoją praktykę może zmienić świat. Przypomnieć można choćby koncepcję Johna Fiske - oddolnego nadawania znaczeń przez odbiorców w odniesieniu do tekstów kultury, którzy mogą nadawać znaczenia sprzeczne z intencjami nadawców tekstu. Ogólnie mogę jednak stwierdzić, że rozdział drugi pełni ważną rolę w recenzowanej pracy.

W rozdziale trzecim poświęconym analizie materiału badawczego autorka używa pojęcia ramowania, pisząc o wyróżnionych ramach: eugenicznej i podmiotowej, które posłużyły do sklasyfikowania formacji dyskursywnych (s. 102).

Autorka jednak nie wprowadza na wstępie kategorii ramowania rozumianej - najogólniej - jako przekaz, który pomaga ludziom nadać sens światu. Brakuje tutaj opisu modeli badania procesu ramowania, zjawiska tworzenia czy ustanawiania ram; dyskusji efektów ramowania na poziomie indywidualnym, a także ukazania niejednoznaczności „odbioru” ram przez odbiorców. Należało tu przywołać zjawisko negocjowania ram, a także ich uwikłanie w sprawowanie władzy (np. w jaki sposób dominująca rama wpisuje się w społeczne oczekiwania i wyklucza kontr -ramy). Tym niemniej samej kategorii ramy mgr Marta Jurczyk używa w sposób poprawny.

Z kolei rozdział czwarty zawiera interpretację uzyskanych wyników. Rozpoczyna się on – w moim odczuciu nieco dziwnie – sformułowaniem „Jak wskazuje dalej Z. Janiszewska-Nieścioruk - najczęściej paternalistyczna postawa....” (s. 181).

Niezwykle interesujące, ale w mojej opinii nieproporcjonalnie duże w stosunku do zawartych tam analiz, wypowiedzi badanych, dają interesujący wgląd w to zjawisko. Autorka klasyfikuje je bardzo dobrze, jednak można by oczekiwać, że poczynione typologie będą odzwierciedleniem rozważań teoretycznych z rozdziału pierwszego. Narracja jest tu uporządkowana, a Autorka bardzo dobrze panuje nad zgromadzonym

materiałem empirycznym. Szkoda, że zabrakło w tej części pracy - poświęconej analizie badań odniesień własnych konstatacji do interpretacji innych autorów.

W tej części pracy ujawnia się potencjał doktorantki i co zasługuje na podkreślenie jej wrażliwość eksploracyjna, dociekliwość i ciekawość poznawcza, refleksyjność, umiejętność diagnozy, zdolności analityczne, wyobraźnia i talent do konstruowania dynamicznej narracji.

Chciałabym podkreślić, że niezależnie od sformułowanych przeze mnie uwag krytycznych, koncepcję badań empirycznych, ich realizację, a także uzyskane rezultaty oceniam jako spełniające standardy przyjmowane na poziomie pracy doktorskiej.

W konkluzji chciałabym podkreślić, iż zarówno część empiryczna, jak i teoretyczna świadczą o zdolności do prowadzenia dyskursu naukowego przez mgr Martę Jurczyk. Trudno też nie dostrzec, że przedmiotowa dysertacja rzuca nowe światło na konstruowanie dyskursu seksualności osób z niepełnosprawnością intelektualną. Zaletą recenzowanej pracy jest brak moralizmu i dydaktyzmu, dzięki temu czytelnik sam może nadawać znaczenia poszczególnym narracjom.

Podsumowując moją ocenę dysertacji doktorskiej mgr Marty Jurczyk, chciałabym jednoznacznie stwierdzić, że problem podjęty przez doktorantkę w recenzowanej pracy jest problemem oryginalnym i wartościowym dla nauk o edukacji. Trzeba podkreślić, iż doktorantka w sposób poprawny wykorzystwała literaturę przedmiotu, a jej analizy świadczą o tym, że jest przygotowana zarówno do prowadzenia analiz teoretycznych, jak i pracy badawczej. Posiada ona duży potencjał intelektualny i predyspozycje do prowadzenia pracy naukowej.

Na zakończenie pragnę stwierdzić, iż recenzowana rozprawa spełnia wymagania ustawy o stopniach i tytule naukowym, w związku z tym wnoszę o dopuszczenie mgr Marty Jurczyk do publicznej obrony pracy doktorskiej.

Agnieszka Gromkowska-Melosik